

ВІДГУК
офіційного опонента
Островської Галини Олександрівни
на дисертацію Гричаник Наталії Іванівни
«Методика навчання майбутніх учителів зарубіжної літератури
шкільного аналізу епічних творів»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання
(зарубіжна література)

Дисертаційне дослідження Гричаник Н. І. присвячено проблемі вивчення епічних творів, яка була і залишається предметом наукового інтересу для вчених-методистів. Більшість досліджень минулого стосувались переважно різних аспектів методики аналізу епічних творів, відмінностей наукового та шкільного аналізу твору, в той час як питання підготовки учителя-словесника до роботи з учнями з зазначеної проблеми майже не розглядалось. У рамках сучасного підходу до оцінювання якості вищої та шкільної освіти особливого значення набуває проблема професійно-методичної підготовки. Питання готовності майбутніх учителів зарубіжної літератури до шкільного аналізу епічних творів системно не досліджувалось, тому потребує детального розгляду. У анотації дисертації заявлено про обґрунтовану та експериментально перевірену методичну систему навчання майбутніх учителів зарубіжної літератури шкільного аналізу епічних творів. Дисертаційне дослідження Гричаник Н. І. актуальне у контексті засад професійної педагогічної освіти, завдань нової української школи та Державного стандарту базової середньої освіти, реалізації шкільних навчальних програм.

Структура роботи дисертантки логічно вибудована, її розділи розкривають реалізацію поставлених у дослідженні завдань: методологічні засади навчання майбутніх учителів зарубіжної літератури – теоретичне обґрунтування – авторська методика підготовки студентів до шкільного аналізу епічних творів. Погоджуємося, що підготовка майбутніх учителів

зарубіжної літератури – це комплексна проблема, яка потребує різнобічного аналізу та урахування загальнопрофесійних, фахових та спеціальних методичних компонентів.

Методологічну основу підготовки студентів до проведення шкільного аналізу художнього епічного твору правомірно склали філософські ідеї про єдність знань і практичної діяльності, розуму, відчуттів та досвіду у процесі пізнання, діалогічність. У роботі обґрунтовано фундаментальну роль психолого-педагогічних знань для підготовки майбутніх педагогів: розкрито основні засади навчання студентів (ставлення до читання, кліповість мислення, фрагментарність пам'яті, підвищена емоційна чутливість тощо), важливість звернення до тексту та тісної співпраці вчителя-словесника та учнів під час аналізу художнього твору (В. Сухомлинський). На наш погляд, питання пізнання та аналізу твору доцільніше було б розвести у різні розділи.

Методологічне значення має висвітлення у дослідженні семантики поняття «аналіз», обґрунтування нерозривної єдності аналізу і синтезу, форми і змісту художнього твору (с. 53), жанрових характеристик епічних творів та типів оповіді (с. 58-59). Погоджуємося з цінним зауваженням дисертантки, що на них варто звертати особливу увагу під час аналізу епічних творів, «замислюватись над подіями, вчинками персонажів, виявляти мотиви їхньої поведінки, заглиблюватись у розвиток подій і формувати певні поняття соціального, наукового, морального характеру, що впливають на реципієнта та мають естетично-виховний вплив» (с. 59), тобто аналізувати у тісному зв'язку змісту та форми.

Фундаментальним у дослідженні є уточнення понять «літературознавчий аналіз» (с. 69) і «шкільний аналіз» (с. 86-87). У другому наголошено на його навчальній спрямованості – дослідженні складників його змісту і форми з метою формування творчого з критичним мисленням і естетичним смаком читача. Додамо – дослідженні виокремлених відповідно до віку учнів складників. Таке визначення цілком відповідає меті шкільної літературної освіти і надає дослідженню прикладного значення. Дисертантка

правомірно розглядає літературознавчі концепції як складник методологічної основи підготовки майбутніх учителів зарубіжної літератури. Виваженістю і ґрунтовністю вирізняється опис досліджень науковців про літературознавчий аналіз твору, варіативність тлумачень тексту, співтворчість автора й читача, взаємозв'язок змісту і форми художнього твору тощо (Б. Шалагінов, А. Ткаченко, Є. Фесенко, В. Марко, В. Чертов).

У II розділі дисертації детально розкрито засадничі наукові досягнення провідних методистів від зародження методичної науки до сучасності. Змістовною є характеристика внеску В. Стоюніна у методику вивчення епічних творів: критичне вивчення літературних творів у взаємозв'язку з особистістю письменника, єдність змісту і форми, урахування вікових особливостей та сприйняття учнів, принцип наступності (с. 73-74); В. Голубкова щодо шляхів, принципів та прийомів вивчення художнього твору залежно від жанру, змісту, віку читача, висвітлення питань теорії літератури, теми, ідеї, системи образів, композиційних елементів художнього твору, мови письменника; М. Рибнікової щодо відмінності аналізу різножанрових творів, шляхів підготовки вдумливого читача, який цінує літературу як мистецтво слова. Цінним у дослідженні є не тільки розкриті напрацювання вчених минулого, а й коментарі Н. Гричаник щодо їх доцільності для літературознавчого аналізу і нерозкритості відповідно до можливостей учнів-читачів на рівні шкільного аналізу тексту. Як позитивне слід підкреслити висвітлення критеріїв якісної підготовки словесника у доробках М. Кудряшова, Є. Пасічника, Т. Браже – емоційно відчуті художній твір, вміти дозувати матеріал відповідно до можливостей школярів, відштовхуватися від їхніх перших вражень про твір, викликати емоції в учнів.

Дисертанткою проведено стислий і водночас детальний аналіз навчальної літератури, вишівських програм з методики викладання зарубіжної літератури та шкільних програм. Цілком погоджуємось з висновками, що обмеження у кількості аудиторних і позааудиторних годин

позбавляє студентів можливості більш ґрунтовно опанувати теоретичні та практичні аспекти фахової дисципліни. Шкільні програми розглядаються з позиції літературознавчої, культурологічної та аксіологічної складових підготовки здобувачів освіти. Порівняльний аналіз навчальних програм розкрив значну кількість саме епічних творів для текстуального вивчення та критерії вимог до знань та умінь учнів середньої та старшої школи. Погоджуємося, що вчителю-словеснику потрібні не тільки ґрунтовні теоретичні знання, але й відпрацьовані вміння та навички, які не забезпечує сьогодні традиційне вивчення університетського курсу методики викладання зарубіжної літератури в рамках відведених аудиторних занять. Вважаємо дещо категоричними коментарі до навчальної програми 1998 р. (2003 р.) за редакцією Д. Наливайка щодо слова «давати» – «давати учням літературознавчі поняття й терміни» (с. 96). Розуміємо, що у контексті змісту програми укладачі мали на увазі навчальні дії педагога. Подібним чином використовуємо слово «давати» і у розумінні отриманого від процесу або результату читання, досвіду, навчання, емоцій тощо.

Змістовною є характеристика вивчення художнього твору у підручниках сучасних учених – подання твору в історичному та естетичному контекстах епохи Г. Токмань, навчально-технологічна концепція літературного аналізу А. Ситченка, етнокультурологічний аналіз твору Ж. Клименко та інші. Не можемо погодитися з критикою посібника Ф. Штейнбука на основі його тези, що вчитель-словесник повинен отримати досконалу теоретичну літературознавчу підготовку, щоб «мати змогу ефективно, в адаптованій формі й за посередництва різноманітних методів вивчення літературних творів у школі розглядати ці твори відповідно до засад наукового літературознавчого аналізу» (с. 112). Н. Гричаник влучно підмітила поняття «літературознавчий аналіз» і випустила наявне розуміння шкільного – «в адаптованій формі й за посередництва різноманітних методів вивчення літературних творів у школі». Тому узагальнення «мабуть, тому

вчений і не визначає чітких меж між літературознавчим та шкільним аналізом» (с. 112) вважаємо некоректним.

Погоджуємося з дисертанткою про відсутність єдиної системи у вирішенні проблеми підготовки майбутніх словесників до шкільного аналізу епічних творів, різновекторний описовий характер наукових розвідок. Розгляд методичних надбань у історичному вимірі дав змогу здобувачці викристалізувати підґрунтя розв'язання досліджуваної проблеми та визначити умови підготовки майбутніх учителів літератури. Здійснено аналіз підручників і навчально-методичних посібників на основі розроблених дисертанткою критеріїв, проведено констатувальний експеримент сформованості вмінь аналізу епічного твору і визначених рівнів професійно-методичної підготовки студентів (табл. 2.3-2.4). Отримані здобувачкою показники дали підстави їй стверджувати про значний розрив між теоретичними напрацюваннями та методичною підготовкою учителів-філологів до шкільного аналізу епічного твору. Вважаємо, що наведений Н. Гричаник теоретичний та статистичний матеріал достатньо обґрунтовує предмет її дослідження та необхідність розв'язання поставленої проблеми.

Особливий фаховий інтерес викликає III розділ дослідження, у якому представлено авторську методичну систему навчання майбутніх словесників шкільного аналізу епічних творів, яка розглядається як логічно структурована єдність взаємопов'язаних складників (с. 141). Визначено мету, завдання, принципи методичної системи, етапи підготовки, методи, прийоми і види навчальної діяльності. Концептуальне значення в ній має робота з текстом художнього твору як системоутворювальним чинником усіх видів практичної педагогічної діяльності та уроку літератури у школі. У розробленому дисертанткою спецкурсі «Шкільний аналіз епічного твору на заняттях з методики викладання зарубіжної літератури у ЗВО» добре продумана наступність форм навчальних занять «лекція – лабораторна робота – практичне заняття», описано етапи та компоненти різних видів занять (конструктивно-проектувальних, моделювання уроку зарубіжної

літератури з вивчення епічного твору), які об'єднує спільна дидактична мета – максимальне наближення студента-філолога до майбутньої професії вчителя літератури.

Для забезпечення методичної підготовки майбутніх учителів літератури дисертанткою запропоновано інноваційні лекції (проблемна, візуалізація, діалог, дискусія, конференція, пошук), прийоми («Літературне занурення» «Сходи до успіху», «Розумне незнання» тощо), корисні методичні рекомендації та підказки (схеми та таблиці з вивчення епічних творів різних жанрів, пам'ятки з підготовки до сприйняття твору, алгоритм-помічник організації та проведення словникової роботи, експериментальна схема аналізу епічного твору тощо), які зорієнтовані на пізнавальну активність студентів. Методично виправданим для дослідження є ґрунтовне порівняння характеристик академічної лекції і шкільної (рис. 3.2). Водночас зауважимо, що конференція у своїй сутності заперечує лекцію, а у сучасній школі лекція є самою неефективною формою навчання та реалізації компетентнісного підходу. У методології неодноразово наголошувалось на аналізі твору у взаємозв'язку з особистістю письменника, тому у дослідженні, на наш погляд, доцільним був би не тільки експериментально опрацьований план-характеристики образу персонажа, а й образу письменника у творі, їхньої порівняльної характеристики відповідно до критеріїв з авторської методики Г. Островської.

Особливий інтерес викликає опис практичної складової авторської методичної системи, у якій представлено новаторські методичні прийоми («Літературний передзвін», «Художній експеримент», «Пошук прикмет», «Розумне незнання», «Евристична головоломка», «Фестон питань», «Літературний консенсус», «Аналітична задача», «Жанровий коментар», «Оживлення картини», «Художнє співпереживання», «Емоційне помпуння», «Стереотипне поле», «Дешифровка образу»), види роботи (розроблення мультимедійних презентацій, опорний конспект, віртуальна подорож, слайд-шоу), створення динамічних плакатів (буклетів, постерів,

плейкастів, буктрейлерів), підготовка ейдос-малюнків, ведення інтернет-щоденників, користування електронними словниками і літературними довідниками, участь в інтерактивних іграх тощо) (с. 153). Заслуговує на схвалення розроблена дисертанткою шкала цінностей сучасного уроку зарубіжної літератури. Підтримуємо думку Н. Гричаник про те, що важливою умовою підготовки сучасних студентів є впровадження у практичну діяльність сучасних нетрадиційних лекційних стратегій (рис. 3.3) та спеціальних вправ, які забезпечать вміння шкільного аналізу епічного твору.

Переконливі показники констатувального етапу дослідження, методи розрахунків. Надано детальний опис рівнів готовності студентів та педагогів-практиків до шкільного аналізу епічних творів (с. 133-135), де кожний критерій розписано за показниками. Педагогічний експеримент містить етапи, завдання експериментальної роботи, перелік базових закладів освіти. Опис проведеного дослідно-експериментального навчання та організованої систематичної самостійної роботи студентів, надані розрахунки їх переваг у порівнянні з традиційним навчанням переконують у ефективності розробленої методичної системи навчання майбутніх учителів зарубіжної літератури шкільного аналізу епічних творів.

Висновки роботи відповідають поставленим у дослідженні завданням, узгоджуються з висновками до кожного розділу дисертації.

Новизною дослідження є те, що окреслені засади навчального процесу у закладі вищої освіти щодо відбору змісту, методів і форм організації навчальної діяльності студентів забезпечують єдність навчальної та професійно-педагогічної діяльності майбутнього вчителя зарубіжної літератури. Авторка обґрунтовано розрізняє зміст понять «літературознавчий аналіз» і «шкільний аналіз», узагальнює родово-жанрові особливості епічних творів. Вперше теоретично обґрунтовано, розроблено й експериментально перевірено авторську методику навчання студентів шкільного аналізу епічних творів, визначено критерії, показники та рівні сформованості вмінь

студентів аналізувати епічні твори, спеціальні, методи, прийоми і види роботи.

Водночас спостерігаються певні недоліки у дослідженні Н. Гричаник.

- Некоректність посилань на праці філософів у навчальних посібниках для студентів, а не на зібрання наукових праць (на с. 34 праці філософів Сократа, Платона, Арістотеля – позиція 47 у списку джерел (Вишне夫斯基 М. И. Философия: учебн. пособие. Минск : Высш. школа, 2008.), 243 (Філософія : навчальний посібник / за заг. ред. І. Ф. Надольного. Київ : Вікар, 1997. 584 с.); аналіз середньовічної філософії з посиланням на позицію 248 (Философия : учебник / под ред. А. Ф. Зотова, В. В. Миронова, А. В. Разина. Изд. 6-е перераб. и доп. Москва : Академический Проект, 2009. 668 с.), на німецьких філософів с. 39-40 на позицію 145 (Ляпушкина Е. И. Введение в литературную герменевтику. Теория и практика. М. : РИПОЛ Классик, 2019. 96 с), листування Й. В. Гете та Ф. Шиллера та статтю «Про епічну і драматичну поезію» дається за посиланням 50 (Галич О. А. Теорія літератури: підручник / О. А. Галич, В. М. Назарець, Є. М. Васильєв; за наук. ред. О. Галича. Київ : Либідь, 2001. 488 с.).
- Випущено з дослідження ідею наступності жанрів, як можливий ключ до логіки їхнього вивчення. Описуючи Ф. Шеллінга, який «приділяв особливу увагу роману як одному із найперших сформованих епічних жанрів» (с. 56), дисертантка мала б ідею історичного зародження та ієрархії епічних жанрів дослідити і прокоментувати або ж висловити своє ставлення до цієї важливої думки. Аналогічно і на с. 59 «про розвинену класифікацію жанрів, що ґрунтується на різних принципах їх розподілу: за часом виникнення,...» маємо факт без обґрунтування.
- У розділі 1. 3. 3. на с. 63 читаємо про внесок літературознавця М. Бахтіна: «Відповідальним за правильне розуміння тексту є не лише письменник, а й той, хто читає та аналізує». Зауважимо, що у дисертації це не цитата. Не можемо погодитись з тезою, адже є рівні тексту (буквальний,

підтекст, контекст, неповна інформація тощо) і читача (початківця, критичного, допитливого, професійного чи незацікавленого). І яка відповідальність може бути у незаангажованого читача, який читає заради власного задоволення. І що маємо на увазі під «правильним розумінням тексту»? У дисертантки акцент скоріше підтягнутий до ролі та відповідальності майбутніх педагогів ніж до М. Бахтіна, якого вона коментує. У відомого літературознавця мова йде про адекватну інтенціям автора поведінку читача – суб'єкта естетичного завершення твору як художнього цілого («Автор і читач»). Розуміння тексту з позиції Бахтіна – це нерівність навіть творчого читача автору, двостороння позиція читача щодо автора і персонажа. Вважаємо, що більш корисним для дослідження був би акцент на роздумах Бахтіна про шляхи та способи сприйняття художньої літератури («вживання», «завершення», «творчий хронотоп»), про естетичну діяльність художника і читача, взаємозв'язок «автор-персонаж-читач». Це і логічно пов'язується з наступним абзацом про триступеневу систему відносин під час аналізу твору М. Гіршмана. Вважаємо, що у дослідженні науковий внесок М. Бахтіна не розкрито, більше того, на фоні опису праць другого літературознавця його доробок виглядає незначним, що є необ'єктивним. Зроблений нижче висновок про «концепцію «тексту» (М. Бахтін, М. Гіршман), за якою художній твір – складна система, яка переважно реалізується завдяки тому, хто її тлумачить» також суперечить «правильному» розумінню тексту.

- У коментарях дисертантки знаходимо не тільки право читача на власну думку та інтерпретацію («свій варіант художнього твору»), а й словосполучення «правильне розуміння тексту», «правильні висновки» (с. 63, 64, 106 та ін.), які певним чином заперечують першу тезу. Вважаємо, що позиція дослідника мала б бути більш чітко визначеною.

Висловлені зауваження не применшують науково-практичної цінності дисертації та мають рекомендаційний характер.

Винесені на захист наукові положення, результати та рекомендації належним чином апробовані. Авторка має необхідну кількість одноосібних публікацій, а зміст автореферату присутньо і адекватно репрезентує зміст рецензованої розвідки.

Отже, дисертація Гречаник Н. І. «Методика навчання майбутніх учителів зарубіжної літератури шкільного аналізу епічних творів» є самостійно виконаною завершеною науковою роботою. Дисертація відповідає вимогам пп. 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України за № 567 від 24.07.2013 р., тому Гречаник Наталія Іванівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (зарубіжна література»).

**Доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та методики
навчання Івано-Франківського
обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти**

Г. О. Островська

**Підпис
підтверджую
Завідувач канцелярії**